

JARMO UUSI-RINTAKOSKI

Punamullan kantaisät

Täällä Pohjantähden alla on iloton kirja suuresta vihasta ja kahden perheen liitosta. Suon raivaamisesta romaani alkaa, ja suohon ja umpikujaan se päättyy ja päättyy.

(– –) mutta tämän hetken haihtuessa hän tunsi, että hänen olisi pitänyt koko ajan pyrkiä johonkin muuhun – hän ei tiennyt, mihin, ei saisi milloinkaan tietää sitä, ei voisi ikinä tietää sitä, ja juuri siksi hän olikin niin surullinen.

E.M. Forster: Matka Intiaan

1.

Jussi on eristynyt ja kommunikoi ynähdellen, mutta hänellä on silmää luonnolle. Otolla on nopeat kädet ja kerkeä kieli ja silmää ihmisille. Jussi näkee, miten koskea alentamalla säästetään suon raivauksessa työtä, Otto organisoii pärekattotalkoot. Jussi on saita, Otto suurpiirteinen. Jussi pelkää nauretuksi tulemista, Otto naurattaa muita, paitsi Laurilan Anttoota joka ei osaa nauraa eikä edes teeskennellä naurua. Anttoo tarvitaan Koskelan talokoihin, jotta romaanin suuri teema tulisi heti selväksi.

”Mua syö täit ja mailma vihaa, mutta minä painan vaan.”

Repliikki kuvaa yhtä Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -romaanin miehistä toimintaperiaatetta, paljon kuvattua työnteosta niukasti kuvattuihin yhdyntöihin saakka. Toimintatapa on ruhjova, käyttövoima viha. Muuta kovin osuvaa Anttoo ei koko romaanissa sanoakaan: Linnan henkilögalleriassa kommunisteilta puuttuu huumorintaju. Puuttuu se tosin monilta muiltakin, nykyisin hetkin jopa *Pohjantähden* lukijalta.

Pohjantähdessä huumori on sekä kertojan keino ristivalottaa ja ottaa etäisyyttä että romaanin keskeisten henkilöiden vastarinnan muoto. Molemmissa tapauksis-

sa se näyttää myös romaanin rajat ja rajoitukset. Syvimiltään *Pohjantähti* on iloton mutta paikoin hauska kirja suomalaisesta vihasta.

Punaisten teloituskohtauksessa viha tulee jopa määritellyksi – *(n)iin kuin suolampi: musta, kylmä, syvä ja sama* – mutta ei missään suuremmin problematisoiduksi. Yksi romaanin keskeisimpiä ihmeellisyyksiä on, miksi sen selväjärkisimmät miehet, Otto ja Janne Kivivuori, päätyvät sen tyhjimpiin avioliittoihin, kun taas vihan sokaisema Akseli Koskela tavoittaa Elinan kanssa omanlaisensa täyttymyksen.

2.

Otan siis uuden alun, vaikka ei vanhassa vikaa ole. Juhlava aloitus, *suo, kuokka – ja Jussi*, leimaa koko teoksen, joka vähän käsittämättömästi on pysynyt liki samalla tasolla kuin ironiansa kohde, Pyhä kirja. *Pohjantähti* on tietysti myös luomiskertomus, alussa konkreettisessakin mielessä, tosin sillä erotuksella että toisin kuin Jumala Jussi ei lepää koskaan. Hän vain pitää tauon.

Talkoot ovat romaanitrilogian *toinen alku*, ensimmäinen joukkokohtaus. Niissä Linna ottaa heti miehistä mittaa ja on tapansa mukaan parhaimmillaan. Surkeimmillaan hän on käyttäessään lapsen näkökulmaa: tuloksena on sovinnaisen latteaa päälauseiden tykitystä, aivan kuin lapset olisivat modernisteja luonnostaan. Saattavat he sitä tosin jossakin mielessä ollakin.

Koskelan uudisrakennuksella on mukana liki kaikki olennainen. Työtä tehdään hulluuden rajoilla, ja huomommille vittuillaan. Huumori kasvaa siitä, mitä muutoin ei oikein voi käsitellä, ja seksuaalisuutta ei ilmeisesti voinut, ei sen enempi 1880-luvun Pentinkulmalla kuin 1950-luvun kirjallisessa ilmapiirissäkään. Pappia talkoissa ei ole, mutta on siellä papin korvike, aito hengenmies Adolf Halme, joka vielä tässä vaiheessa on korostetusti narri.

Narrina Halme paljolti pysyykin, jopa radikalisoituttuaan, ja kuolisi ilmeisesti omaan anorektisen henkistymisen ohjelmaansa, elleivät lahtarit ehtisi ensin. Sikäli juuri Halme tuntuu 2000-luvun näkökulmasta peräti katuuskottavalta.

Linnan naiskuvaa on sanottu ohueksi. Havainto on paitsi tosi myös samantapainen latteus kuin lukea romaani Koskeloiden sukutarinana tai *suomalaisen miehen* kuvauksena, jopa normittajana. Linna pelaa kliseillä ja sortuu latteuksiin, mutta *Pohjantähti* on ennen kaikkea romaani kahden hyvin erilaisen perheen liitosta, mitä liittoa kehystämään tarvitaan ainakin kaksi muuta perhettä, Leppäset ja Salpakarit. Perusristiriita ei kärjisty vuoden 1918 sodan osapuolissa: perusristiriita on se, mikä kantaa pärekattotalkoista läpi 1 500 sivun, kolmannen osan viimeisille sivuille saakka, missä se kytee, yhä vain ratkaisemattomana, Jannen ja Elinan välillä. Ja sikäli kyse on, loppuun saakka, myös sukupuolista.

3.

Jussi hallitsee suota, talkoot ovat Oton juhlaa. Kivivuoren myötä *Pohjantähti* avautuu kylään ja ihmisten pariin, ja siinä maailmassa Otto hallitsee viistosti välähtävällä katseella sekä pirullisella huumorilla. Jussi hallitsee saituu-della ja sisulla. Jussilla on vähemmän hallittavaa, tai hallittavissa olevaa, Otolla vähemmän tahtoa hallita. Jussia ajavat eteenpäin ahneus ja kiukku, Oton motiivit ovat vaikeaselkoisemmat. Ehkei niitä suuremmin edes ole; hänen rento ylimielisyytensä vaikuttaa koskemattomuuden takaavalta taktiikalta. Molemmat tulevat romaaniin valmiina miehinä ja lähtevät loppuun kuluneina. Jussin murtaa työ ja eettinen ristiriita, Oton tyhjiys ja tupakointi. Mutta voimiensa päivinä toinen kuokkii suota ja vaikenee, toinen levittää laastia ja soittaa suutaan, ja siitä se lähtee: siinä meillä on modernin Suomen kantaisät, joista toinen tuntee piikojen aitat ja ärtyy vaimonsa uskonnollisesta kyynelehtimisestä, toinen on yhden naisen mies ja pelkää paitsi Jumalaa ennen kaikkea tämän edusmiehiä maan päällä.

Reaalitodellisuudessa on vielä 63 vuotta ensimmäiseen punamultahallitukseen, mutta *Pohjantähden* fiktiossa punamullan pohja luodaan Koskeloitten ja Kivivuorten liitossa, joka alkaa talkoista, jatkuu kummiutena, naimakauppana ja yhteistyönä rauetakseen viimeisten osallisten vanhuuteen ja Pentinkulman yhtenäiskulttuurin hajoamisen ensioireisiin. Suolta on tultu siihen Suomeen joka todellisuudessaakin oli sosialidemokraattien ja maa-

laisliiton kompromissi. Tuloksena on, kuten monesti on todettu, Edistyksen voitto, eikä *Pohjantähdessä* muita voittajia olekaan.

4.

Koskelat ja Kivivuoret ovat kaksi vastakkaista napaa, ja näistä kahdesta kehittyy yhdessä suomalainen punamul-taperhe. Kolmas perhe on Salpakarit, ja on ehkä Linnan ironiaa, että papin rouva Ellen on kirjan moniulotteisimpia naishahmoja, todellisuudentajun puutteessaankin elävämpi kuin aidoksi ruustinnaksi kasvava tai lakastuva Elina.

Pohjantähdessä uskonnon problematiikka ei ole vain siinä, että kirkko asettuu valkoisten puolelle. Koskeloiden vanhimmalta polvelta kirkko riistää paljon enemmän kuin palan Jussin raivaamaa suota: se vie näiden pojilta siunatun haudan levon. Koko trilogian hyytävin kohta on yksinäisen Jussin harhailu suljetulta ovelta toiselle, anomassa armoa kuolemaantuomituille lapsil-leen. Syvimmin, koskettavimmin kansalaissota *Pohjan-tähdessä* on juuri Jussi Koskelan tragedia, vaikka tai koska hän ei oikein ole edes sodan osapuoli.

Jussia repivät uskollisuus perhettä kohtaan ja uskollisuus kirkon luomalle järjestykselle. Molemmat ovat hänen elämänsä peruskiviä, joten kun kaikki muu tuntuu menetetyltä, kun rahan arvokin on romahtanut, eikä torpan tulevaisuudesta ole tietoa, Jussi takertuu elämänsä parhaaseen kauppaan. Hän sentään on ostanut kalliit hautapaikat, joita häneltä ei voi viedä. Sijoitus on kieltämättä ollut hyvä, sillä hautaan valmis tämä ruotonsa särkenyt mies alkaa jo ollakin. Samalla *Pohjantähden* maakysymys saa syvemmän ulottuvuuden: ostettu hautapaikka on *siunattua maata*, juuri sitä mistä Aku ja Aleksi on suljettu ulos.

Kun Jussi kiittelee itseään hautoihin investoinnista, koska he siten voivat Alman kanssa *olla kuoltuaan rinnakkain*, hän tulee ainoan kerran ilmaiseksi syvimmän elämännäkemyksensä. Tämä pappilan entisen rengin ja piian avioliitto tosiaan on luonnonjärjestyksen mukainen ja taivaassa vahvistettu.

Tosin jotakin samantapaista voi sanoa Kiviojan Vihtorista, markkinamiehestä ja notkeasta opportunistista,

joka *Pohjantähden* henkilöistä parhaiten toteuttaa oman luontonsa loppuun saakka, ja luonteistahan Linnan romaaneissa on kyse. Vikin vaimolle Linna ei vaivaudu antamaan edes nimeä. Mitä lukija sillä tiedolla tekisi? Hetkin vaikuttaa, ettei edes Vikki tee sillä tiedolla mitään.

5.

Uskonto on *Pohjantähdessä* korostetusti naisten maailmaa. Uskonto on ämmämäistä. Miehet kirkko saa vaivautuneen totisiksi, naiset nyhkimään. Selkeimmin tämä ristiriita kiusaa Kivivuoria, vaikka kyllä se Koskelassakin tunnetaan. Nuori Akseli toistelee työväentalolla vähän teennäisesti ateistista retoriikkaa; myöhemmin, lyötynä ja vanhentuneena, hän hakeutuu radion ja Elinan luokse kirkonmenojen aikaan. Pärekkattotalkoissa sekä hengellisyys, henkisyys, että ämmämäisyys jäävät Halmeen kannettaviksi. Arvokkaasti hän osansa kantaakin; kyse näyttää olevan, paitsi jälleen kerran luonteesta, myös kutsu- muksesta. Talkoissa esiintyvät naiset ovat poissaolevia, mukana vain puheissa, paitsi Alma, joka hoitaa ruuanlaiton. Sosiaalisesti liki kyvyttömän Jussin vaimo on ainut joka romaanitrilogian todellisuudessa kykenee sulattamaan yhden sen perusristiriidoista itseensä. Hän on sekä hurskas että huumorintajuinen. Onko *Pohjantähdessä* sellaisia miehiä? Eipä taida olla. Kirkkoherra Salpakarista ei avuttomassa teennäisyydessään siihen ole, ja *Pohjantähden* viattomin, synnittömin ja syyntakeettomin ihminen, Leppäsen Preeti, on vain koominen. Ei ole satumaa, että juuri tämä puhdassydäminen mies on kylähuoran isä.

Kirkko ei *Pohjantähdessä* ole korruptoitunut vain maanomistajana: se tuhoaa seksuaalisuuden ohella myös ihmisten hengelliset tarpeet. Juuri siinä roolissa kirkon valta on kyseenalaistamaton ja ylittää sodan rintamalinjat. Samanlaisen rajanylityksen tarjoaa Leppäsen Aune, jonka kautta sisällissodan keskeisiä vihollisia, Akselia ja Ilmari Salpakaria, yhdistää napalankous.

Oikeastaan kyse on yhteispeleistä. *Pohjantähdessä* kirkko ja kylähuora muodostavat kummallisen kaksoisinstituution, hypokrisian perustan, joka toisaalta erottaa sukupuolia mutta myös luo sen sisäisesti jännitteisen yhtenäiskulttuurin joka ylittää punikkien ja lahtarien rajan.

Riistäjiä vastaan voi tapella asein, mutta kirkkoa vastaan ei *Pohjantähdessä* nouse niinkään ateistinen marxilaisuus kuin kivivuorelainen huumori ja seksuaalinen suruttomuus. Kyse ei oikeastaan ole valtataistelusta vaan jännitteestä, jossa kumpikaan osapuoli ei voi voittaa, mutta Kivivuoret voivat hävitä. Niin myös käy. Elämään väsynyt Otto päätyy jonkinlaiseen sovintoon vasta kuolinvuoteellaan, Janne ei saa tyydytystä mistään.

6.

Akseli on oikeastaan huono kaikessa mitä kylällä arvostetaan, paitsi raatamisessa. Janne on hyvä kaikessa, myös työssä, joka hänelle ei olekaan rehkimistä. Akseli on avuton naisten kanssa, Janne kulkee, kuten hänen isänsä asian ilmaisee, *niin kuin kuoleman enkeli viikatteensa kanssa sängystä sänkyyn*. Jannesta tulee sosialisti, mutta toverilliselta hän ei vaikuta: isänsä tapaan hän on taitava ja pirullinen puheissaan, mutta pitää vielä tiukemmin kiinni etäisyydestään. Akseli on jäykkä, huumorintajuton tunneihminen, Jannen askel on rento vielä vanhemmitenkin, ja häntä ärsyttävät kaikenlaiset tunteenilmaisut. Epäilemättä kapinaan nousu on tunteiden ilmaisuista vahvimpia.

Jannen perhe-elämän kuva piirtyy lähes yhdessä kohtauksessa: kun Vilhoa kastetaan, Jannen ilottomuus sävyttää koko kahvipöydän. Juuri Janne romaanin kaikista miehistä on nainut typeryksen. Akselin liitto on hengeltään päinvastainen. Sen alkutahteja kertoja kuvaa taitavasti: puhdashenkinen Elina purkaa räävittömiä solvauksia Leppäsen Aunea kohtaan, syyllisyyden repimä ja aggressiivinen Akseli riehuu itsemurhan ja hulluuden partaalla. Sellaista tosiaan sanotaan rakkaudeksi. On mahdotonta kuvitella Jannea, tai ketään Kivivuoren miehistä, tuon kohtauksen osapuoleksi. Miksi? Yrittääkö *Pohjantähti* sanoa, että kapinaan nousu vaati 1918 kykyä samanlaiseen sokeaan hulluuteen kuin rakkauskin?

Kaikesta Akselin kapinahengestä huolimatta hänen liittonsa Elinan kanssa on syvästi luterilainen, joten mistä *Pohjantähden* vihantäyteisessä rakkaudessa oikein on kyse? Entä mihin valoon se asettaa Oton ja Jannen seksuaalisen ja poliittisen itsenäisyyden?

Jussi vastustaa kapinaa, koska hänestä kapinointi on väärin. Jussin kapina on jupinaa kotipiirissä. Jussi on juuri sellainen alamainen, jonka pappilan väki voi sokeudessaan idealisoida. Otto pysyttelee sivussa siksikin, että hän Jannen tavoin tietää, että kapina hävitään. Näillä miehillä ei ole harhoja, illuusioita. Sekä isälle että pojalle sota on myös vastoin luonnetta: heiltä puuttuu riittävä tunnelataus tai sen korvike, laumahenki. Jo pärekattotal-koissa näkee, miten Pentinkulman rahvas järjestäytyy. Työhön ja ilopitoon tarvitaan miehistä kukkoilua ja sah-tia. Talkoot ovat rauhan, siviilielämän, organisointia. So-tatoimia organisoimaan tarvitaan aivan toisenlaisia mie-hiä kuin Otto tai Janne. Sotiin tarvitaan Koskeloita.

7.

Elina on vihan trilogian hankalin hahmo. Elina on harras kristitty, punapäällikön vaimo, lopulta sotilaiden äitikin. Hän hautaa vihansa ja varjelee inestisesti maailmalta varsinkin vanhinta poikaansa, Vilhoa. Tässä yhteydessä *maailma* tarkoittaa viinaa ja huonoa seuraa, jotka portti-teorian mukaisesti johtavat pahimpaan, huonoihin nai-siin. Koska sellaisia *Pohjantähdessä* on vain yksi, Linna lopulta tekee pojasta isälle napalangan.

Vuoden 1918 sotaan kytkeytyvät lojaliteetit ovat repi-neet Koskeloiden perhettä *sisältä*; Janne on jollakin ta-voin *syntynyt* ulkopuoliseksi. Janne on kirjan ainut aidos-ti poliittinen henkilö, ehyt, neuvottelukykyinen ja kylmä, ja siksi onkin sopivaa, että juuri hänen häitään, ei Akse-lin ja Elinan, tanssitaan näyttävästi työväentalolla. Muuta sisältöä Jannen liitolla ei ole.

Pohjantähti alkaa miehistä ja päättyy naisiin. Se käyn-nistyy työstä ja taistelusta ja vaimenee lepoon, hartau-teen. Uskonto, tai ainakin sen normimaailma, on ollut mukana kyläläisten elämää jäsentävänä voimana alusta saakka, mutta ainoan kerran Linna kuvaa hengellistä tai eksistentiaalista kokemusta loppusivuilla, Elinan ja Jan-nen, sisarusten kautta. *Pohjantähden* todellisuudessa ai-to ruustinna on Elina Kivivuori-Koskela, eikä Elinan an-titeesi ole Ellen Salpakari vaan Akselin ja Elinan avioliit-ton kolmas osapuoli, Leppäsen Aune.

8.

Tärkeää *Pohjantähden* rakenteen kannalta on se, minkä kertoja tuhoaa. Romaanin henkilögalleriassa kaikki Kivivuoren miehet ovat poikkeuksellisen itsenäisiä ja aloitekykyisiä ja Kivivuorista kolmas, Oskari, on myös elinvoimaisin. Oskarin on pakko kuolla jo siksi, että huumorintajuinen ja eloisa punikki ei Linnan henkilösysteemiin sovi.

Jonkinlaisen dialektiikkansa vuoksi Linnan on tapettava joka ikinen *Pohjantähden* yksioikoisuutta uhkaava henkilö. Sen takia kuolevat Kivivuoren Oskari ja Laurilan Elma. Koskelan Akusti ei voi säilyä hengissä, jotta Koskelassa ei turhaan viljeltäisi huumoria. Ilmari Salpakari, omalla tavallaan kiinnostava poikkeama säädystään, kuolee seuraavassa sodassa. Ellen Salpakarin luonne kehittyy sairaudeksi ja vie hengen. Mihin Linna näillä valinnoillaan pyrkii? Ja vielä kerran: miksi helvetissä *Pohjantähden* kaksi selväjärkisintä miestä, Otto ja Janne, sitoutuvat hengettömiin ja ilmeisen lihattomiinkin avioliittoihin, kun taas huumorintajuton luupää, Akseli Koskela, kokee Elinansa kanssa omalajisensa täyttymyksen? Siksi, että Akseli hallitsee viha, Kivivuoria ei edes se?

Kaikki nämä kuolleet jättävät jälkeensä pelkistetyt vastakohtaisuudet. Koskelasta katoaa vähä miehinen eloisuus, Kivivuoresta häivähdys rentoa intohimoa. Laurilan Elman on kuoltava, jotta Leppäsen Aunen ja Koskelan Elinan ehdoton vastakkaisuus ei hämärtyisi. *Pohjantähden* oli ilmeisesti mahdotonta kirjoittaa itsenäinen, elävä nainen vailla tiukkoja siteitä uskonnollisiin normeihin. Ellen Salpakarissa sitä ideaa hiukan on, koska hän on papinrouva, mutta uskonnollisesti välinpitämätön. Leppäsen Aunen tehtäväksi jää täyttää yhteisössä oma seksuaalipoliittinen paikkansa; muutoin hän on avuttoman kiero peluri ja lihallisesti ilmeisesti yhtä kuuma kuin se aamuöinen sauna, missä Akseli häntä nai. Kumma kyllä, mitään muuta *Pohjantähden* saunoissa ei tunnut tehtävänkään. Niissä ei, esimerkiksi, saunota.

Koskeloiden perhe-elämässä Aunella on avainrooli: juuri hänen vuokseen Akseli tuomitsee itsensä loputtomaan sovitustyöhön vaimonsa edessä. Pentinkulman yhteisössä Aune ja hänen kaltaisensa pitävät yllä edes jonkinlaista seksuaalista tasapainoa, mutta Akseli kokee suhteensa Auneen aidosti häpeälliseksi. Akselista on plu-

toonan päälliköksi ja punaisten pakomatkan yksinäiseksi vastuunkantajaksi, mutta *Pohjantähden* miehisessä maailmassa hän on aina vähän ulkopuolinen. Eikö hänestä vanhemmiten tulekin hiukan ämmämäinen? Akselilta puuttuvat kaikki Oskarin ominaisuudet, ennen kaikkea yhteys toveripiiriin. Hän on ikäisiään aikuisempi, siis huumorintajuttomampi, ja yhdessä hänen elämänsä kaksi naista ovat kuin latteuksien käsikirjasta. Toinen on homssuinen ja likainen. Toisella on jopa pitsiä alushou-suissaan.

Koska koko asetelma on repäisty kyökkipsykologian perusteista, jatketaan samalla linjalla. Akselin ja Elinan liitto on kammottava vihan hautausmaa, jonka kertoja yrittää pelastaa runoilemalla joutavuuksia sunnuntaises-ta puhtaudesta ja auringon läikästä matolla. Juuri tällai-sesta liitosta on peräisin suomalaisen mytologian loista-vin sotilasjohtaja, Vilho Koskela, poika joka myös oli hil-jainen selvänä mutta juovuksissa raju.

Aune on *Pohjantähden* avainhenkilöitä. Pentinkulman maailmassa kylähuora on oma instituutionsa ja Leppä-sen sauna sikäli yhtä pyhä paikka kuin kirkon sakasti. Ironian Linna osaa: likempänä varsinaista prostituutiota on papin vaimo Ellen, joka saa perhesovusta ja miehelleen antautumisesta maksuksi palan Koskelan Jussin raivaamaa suota. Aune ei saa mitään, ei varsinkaan su-kupuolisuhteilleen siunausta, mutta äpäpäpojan hän saa. Tämä häpeä näyttää yhteisön (naisten) silmissä kum-mallisella tavalla sovittavan hänen elämäntapansa. Sovi-tus on kaksinkertainen, kun poika, täysverinen hampuu-si, saa olla pitäjän ensimmäinen edes sankarivainajana. Valtu livahtaa supersiunattuun maahan väärän koivun takaa.

9.

Linna tiivistää kahden suvun olennaiset jännitteet taita-vasti yhteen kohtaukseen. Kyseessä on paluu Elinan rip-pikirkosta. Oskari soittaa suutaan, Anna kiukuttelee, Ot-to kuuntelee hiljaa myhäillen, Akseli nauraa vaivautu-neesti, ja Alma hytkyy salatusta naurusta.

– *Mitä sinä poika teet?*

– *Opetan plikkaa persettänsä pelkäämään. Että hän vä-hän aristelee sen kanssa.*

Siinä on Mooseksen lain kuudes käsky, kivivuorelaisittain ilmaistuna, ja puhujan tietäen voi miettiä, onko repliikissä kyse vain vapautuneisuudesta vai ilmaiseeko se myös Pentinkulman ja koko *Pohjantähden* hypokrisian moraalista järjestystä.

Huumori tulee *Pohjantähteen* ensimmäisessä joukko-kohtauksessa, pärekattotalkoissa, ja niissä Linna näyttää myös taitonsa luoda muutamalla piirteellä *yhteisöön* tyyppisiä, joissa korostuu yksilöllisyys. Ilmeisesti juuri tämä viehättää lukijaa, eritoten mieslukijaa, vielä nykyisessä massayhteiskunnassakin, jossa hellitään harhaa lopulta koittaneesta yksilöiden ajasta. Ehkä siinä myös häivähdys on Hannu Raittilan löytämästä jätkäpojan linjasta, vaikka *jätkeä* Väinö Linnassa sen paremmin kuin hänen romaaniensa henkilöissä on peräti vähän.

Linna todella on *herrastelija*, ehkä jopa Pauli Pylkön tarkoittamassa mielessä, ja jätkäromantiikan lämmittely tuntuu tyydyttävän lähinnä 2000-luvun mieslukijan tarpeita. Naislukijoiden tarpeisiin Elinan seksuaalinen herääminen on sittemmin kuvattu *mutu*-menetelmällä naurettavaksi, mikä on vielä anakronistisempaa ja typerämpää kuin miehin väreily myöhempien aikojen kansallisromanttisella hiilloksella.

Elinan ripiltä paluusta lähtien *Pohjantähden* sukupuolinen ja poliittinen intensiteetti alkavat kasvaa. Akselin lihalliset halut nousevat yhdessä herravihan kanssa. Kirjan keskeiset seksuaaliset yhteenotot ovat kohta käsillä, ja poliittisten yhteenottojen epämääräinen odotus luo ensimmäisen osan loppuun vaimean uhkaavan tunnelman. Antto palaa vankilasta, Akseli nai raivokkaasti Aunea vuorotellen Oskarin kanssa, kiertelee avuttomana ja kömpelönä Elinaa, voittaa järjettömän niittokilpailun kartanon voutia vastaan. Janne menee naimisiin, ja häät ovat poliittisen nousuhumalan kyllästävät.

Tästä lähtien *Pohjantähdestä* kasvaa myös korostetusti Jannen ja Akselin romaani. Molemmat kykenevät omalla tavallaan johtamaan, mutta kapina erottaa heidät. Janne torjuu aseet, mutta kykenee kahden rintaman poliittiseen taisteluun. Romaanin perusrivistä ei heistä kummastakaan ole vastaamaan. Akseli unohtaa ja turpiinsa saaneena taipuu Elinan hurskautta kohti. Janne jää kaikessa vaille tyydytystä. Ilottomuus on tämän sa-

navalmiin miehen osa. Ainoat ihmiset joihin Jannella näyttää olevan välitön suhde ovat kirkonkylän lapset, jotka palvovat häntä. Pojanpoikaansa hän halveksii. Tämän isää ei juuri edes mainita.

Ei ole sattumaa, että ne henkilöt, jotka kotikulmille palaava Janne romaanin lopussa kyläraitilla kohtaa, ovat Kankaanpään Elias ja Leppäsen Aune. Juoppo ja kylähuora edustavat omalajistaan jatkuvuutta, joka on Linnan dialektiikan tuolla puolen. Kiviojan Vikin tapaan myös Aune ja Elias näyttävät toteuttavan oman luontonsa loppuun saakka. Ehkä juuri he ovatkin romaanin voittajia; muitakaan ehdokkaita ei oikein ole tarjolla. Eikö sitä paitsi Eliaksen avausrepliikki Jannelle ole eksistentiaalisuudessaan jotenkin voitonriemuisen piittaamaton?

- *Jumalauta... Tiedäks minä kuolen tänäpä...*

10.

Koska Akselista ei kylän porukoissa oikein ole miesten mieheksi, paitsi voimiensa vuoksi, hän ryhtyy korostetusti perheenisäksi. Kapinallisuutta ja vihaa muutos vain lietsoo, mutta muutoin Elina vaikuttaa Akseliin kuin kansanopisto. Akseli alkaa puhdistaa kotia. Hän höylää penkit, kaipaa mattoja, haluaa maalia seiniin. Mitä hän yrittää peittää? Isänsä nuukuuden aiheuttamaa häpeää? Aunen likaisuutta? Jotakin hän maksaa, koko elämänsä ajan, ja hinnan tajuaa oikeastaan vasta, kun sydän pettää. Tuntuu kohdalliselta, että kuolinsyyn verbi viittaa myös petokseen.

Jos *Pohjantähteä* välttämättä haluaa lukea suomalaisen miehen kuvauksena, Akselin kaksijakoisuus ja Elinan lempeydessään kammottava vallankäyttö saattaisivat olla hyviä lähtökohtia. Historiallisesti maakysymys ja kysymys maatyöläisten asemasta ovat kapinaan nousun osaselittäjiä, mutta *Pohjantähden* fiktiossa Akselin viha, *syvä, suomalainen viha*, vaatii perustakseen nämä yhteinäiskulttuurin ristiriitaiset rakenteet.

Hetkittäin Akseli kykenee iloon, varsinkin pienessä humalassa, mutta itkemään hän ei suostunut edes lapsena, kun isä hakkasi hänet sinisen kirjavaksi. Itkun aiheeksi ei riitä tappio punakaartissa. Edes kuolemanselli, veljien kuolema tai kahden pojan menettäminen eivät siihen riitä. Vasta kun kolmaskin poika, Vilho, kaatuu sodassa

sitä maata vastaan johon isä on aikanaan yrittänyt paeta, Akseli eristäytyy talliin ja itkee. Määritelmän mukaan hän ei enää ole mies. Tappio on totaalinen ja talliin vetäytyminen tuossa tilanteessa huomaavainen teko. Ei sitä itkua ihmiskorva olisi kestänyt. Kamalaa sen on täytynyt olla hevosellekin.

11.

Kun Janne Pohjantähden kolmannen osan lopussa, ennen nukahtamistaan Koskelassa, ajattelee nuoruuttaan, *pientä elämää kuttuineen, lehtikerpoineen ja taksvärkkeineen* ja elämänkaarta, jonka toisessa päässä hänellä on nyt kahden huoneen ja keittiön osake, kunnallisneuvoksen arvonimi ja tyhjä mieli, eikö juuri siinä ole jotakin erityisen huomionarvoista? Eikö ole aivan kuin itse romaani yrittäisi sanoa jotakin omasta riittämättömyydestään, siitä mikä menee yli sen horisontin?

Pohjantähdessä liki kaikki kokevat tappion, vain Edistys voittaa. Sen keskeinen edustaja, Janne, kokee eläneensä turhan elämän, mikä on hiukan eri asia kuin se, että Akseli ennen kuolemaansa on kokenut menettäneensä kaiken saavuttamansa. Molemmat ovat kadottaneet elämänsä jollekin itseään suuremmalle.

Sekä Janne että Akseli nousevat, omilla tavoillaan, vastarintaan, ja molemmat saavat siitä maksaa. Akseli sortuu paitsi *historian vyöryyn* myös periluterilaiseen kahden naisen loukkuun. Jannen tappio on etääntyminen sekä sodan osapuolista että yhtenäiskulttuurin moraalista, sanalla sanoen ihmisistä. Älykkään miehen näkökulmasta siihen on syynsä. Pentinkulma on *yhteisö*, joka on täynnä vastenmielisiä ihmisiä ja jota hallitsevat yhteisöjen tavanomaiset paheet: kateus, kauna, typerys ja viha. Yhteisössä suora kansalaisdemokratia toteutuu teloituksina ja kenttätuomioistuimina. Tietysti yhteisö myös suojaa. Jossakin määrin Pentinkulma sietää kaikkia, jopa Aunea, *omina ihmisinään*, ja juuri Aunea pentinkulmalaiset näyttävät sietävän jopa paremmin kuin *Pohjantähden* kertoja. Janne ei tähän joukkoon, *omiin*, lopulta kuulu: hänelle jää politiikka, jossa jokainen voittokin tunnetusti tapaa kääntyä ainakin tekijänsä tappioksi. Poliitikassa ei tule valmista.

Linna todella oli toisen tasavallan kirjailija, Edistyksen

kasvatti. Viime vuosisadan kasvatti hän oli sikälikin, että *Pohjantähdessä* hän jää järjen ja uskon välisen ristiriidan vangiksi, koska on itse itsensä ohjelmallisesti siihen nurkkaan maalannut.

Muita vaihtoehtoja, toisenlaista kokemusmaailmaa, ei ole, koska kaikki vaihtoehtoiset polut kertoja on tuhonnut ja koska vanhuuden tultua kivivuorelainen huumorikin hyytyy. Seksuaalisuus Kivivuorilta on tainnut hyytyä heti nuoruuden ilotulituksen jälkeen. Omalla tavallaan Janne on päättä pidempi romaanin muita henkilöitä, mutta henkilönä vielä ohuempi kuin trilogian keskeiset naiset. Linnan metodin kannalta juuri tämä on tarkoituksenmukaista.

Kumpi *Pohjantähdessä* siis lopulta on sankari, Janne vai Akseli? Jannen oma vastaus tietysti on selvä. Jo sodan jälkeen hän kuivasti toteaa sankarien ajan päättyneen, kun hän itse on ollut viemässä viimeistä raivaajataattoa kunnalliskotiin. Kyse on Susi-Kustaasta.

Lukijansa *Pohjantähti* johtaa lopuksi saman suon laitaan, jonka raivaamisesta kaikki on alkanut, ja suohon kertoja myös lukijan jättää. Vanhentuneet, kaiken menettäneet sisarukset kohtaavat – tai pikemminkin eivät kykene kohtaamaan – asemiinsa ja asentoihinsa juuttuneina, kuin kaksi nautaa nevassa. Mies on Valistuksen järjen ruumiillistuma, nainen puhtauden; ja eikö joku joskus ironisoinutkin Valistusta pohjimmiltaan perheenäitien siisteysprojektiksi?

Suosta tietysti tulee mieleen, että suohon laulaminen on suomalaista perinnettä, mutta ehkä romaanin kertoja Elinan loppulaululla – *niin syvä on kuin pitkäkin* – sentään yrittää nostaa edes lukijansa kuiville. Kaunis ja puhutteleva loppu tällä suomalaisen vihan eepoksella onkin.